

Z e y e r ů v V y š e h r a d

/ Heslo ze Slovníku básnických sbírek /

První Zeyerova kniha básnické epiky s podtitulem " kruh epických básní" je věnována J.V.Sládkovi.

Obsah Vyšehradu tvoří pět rozsáhlých básní / Libuše, Zelený vítěz, Vlasta, Ctirad a Lumír/, v nichž básník evokuje základní postavy a děje české národní mytologie. Ve vstupní básni Libuše kreslí Zeyer velmi barvitě vizi mytického Vyšehradu, kde vládne v idylické shodě s lidem moudrá kněžna Libuše, po jejímž boku usedá podle sudby bohů na knížecí stolec Přemysl. V dalších třech básních / Vlasta, Ctirad a Lumír / pak ožívají všichni známí mytičtí hrdinové : svárlivý Chrudoš i statečný přemožitel bájného kance Bivoj, Vlasta, vedoucí válku žen proti mužům, tragická dvojice Ctirada se Šárkou a pěvec Lumír, uzavírající celý ~~cyklus~~ cyklus věstbou budoucí velikosti. Čtveřici těchto básní, ztvárňujících obecně známou látku, pak doplňuje báseň Zelený vítěz / Zeyer ji věnuje " nezapomentulné památce staré své chůvy" /, která má svým zdůrazněným pohádkovým laděním poněkud odlišný ráz než ostatní básně knihy. I zde nalézáme známé mytologické postavy, jako jsou Krokovy dcery Kazi a Teta, ale milostný vztah kněžny Tety k Zelenému vítězovi, symbolu jara, se svou pohádkovostí poněkud vymyká z obecně známých mytologických dějů. Všichni títo prehistoričtí bohatýři, obývající panensky nedotčenou přírodu pohanských Čech, žijí s ní a se svými bohy v důvěrném kontaktu ; stromy v posvátných

hájích mají kouzelnou moc a z řek vystupují bohyně, aby smrtelníkům vyznávaly svou lásku. I když i zde, jako v každé mytologii, mizí velmi často předěl mezi světem člověka a přírodními silami, pod meči a mlaty tečou proudy lidské krve, jež doprovázejí boj heroů za spravedlnost a proti křivdám.

Celý tento epický cyklus je napsán veršem Shakespearových dramát blankversem / pětistopý jambický nerýmovaný verš/, který je sice nositelem silného patosu, zároveň však působí značně monotónně. Tuto veršovou monotónnost / blankvers nezná systematické členění básně na strofy / Zeyer vyvažuje barvitým popisem a schopností fantaskní fabulace, s níž vytváří neobyčejně bohatý děj. Zejména barvitost popisu, násobená ještě básnickovým bohatým slovníkem i virtuózní schopností při užívání obsáhlých větných period, vtahovala čtenáře do osobitě romantického světa Zeyerových básní a souzněla se soudobým monumentálním malířstvím. Například popis Libušiny hrobky, která má na stěnách stříbrné květy a kde sedí kněžna Libuše v bílé říze na zlatém trůnu uprostřed " bylin jak z ledu průhledných, jež se pnuly do výšky jak bílý les " či popis Vlastina odchodu do podzemní jeskyně plné zeleného světla, kde usedne v černé temnotě na břeh zlaté řeky, vrhající " rudou zář do temných vlasů, v bělost roucha " ,aby očekávala příchod Morany - to jsou výjevy, jejichž barvitost velmi úzce koresponduje s Brožíkovými plátny i s tehdy vznikající výzdobou Národního divadla. Na takto až exoticky barvitě

scéně pak vystupují Zeyerovi mytičtí hrdinové a básník dává těmto postavám, žijícím v čtenářově mysli jako stínové pohádkové fikce, psychologický rozměr a nadčasové poslání. Jeho Přemysl, Ctirad i další postavy nejsou naivní prehistoričtí barbaři, básník je zobrazil jako psychologicky složité bytosti plné romantických vášní a vznětů, a tak se často podobají spíše středověkým rytířům, jak je známe z pozdější Zeyerovy Karolinské epopeje, než symbolicky jednorozměrným postavám mýtů / např. milostný vztah Ctirada a Šárky má blízko k erotice středověkých rytířských eposů /. I přes svou vnitřní složitost však tito hrdinové mluví většinou svými činy, proto v Zeyerově epice není příliš silná reflexivní složka; vše je soustředěno na děj, z jehož zápletek pak vyrůstá celkový smysl díla.

Vyšehrad vznikl v době upevňujícího se národního sebevědomí, kdy český národ utvrzoval svou identitu a jednotu i prožitkem své prehistorie, jak ji zachycovala národní mytologie. V mýtu, v bojích našich prapředků za spravedlnost, v jejich síle a statečnosti, jako by byl zosobněn odvěký národní zápas za svébytnost. Prožitek mýtu měl posilovat národní jednotu a překrývat soudobou společenskou diferenciaci, která se projevovala zejména v bojích o politickou moc mezi staročechy a mladočechy. Zároveň pak toto posílení zájmu o mýtus, které se nejvýrazněji projevilo u umělců z tzv. "generace Národního divadla", k níž můžeme víceméně přiřadit i Zeyera / dosvědčuje to např. jeho přátelství s J.V.Myslbelem/, včleňovalo české umění / B.Smetana, J.V.Myslбек / organicky do kontextu současného evropského umění, v němž představoval mýtus,

zejména pod vlivem Wagnerových oper, jednu z nejzávažnějších forem pro vyslovení nadčasového poselství. Zeyer měl k mytickým látkám velmi blízko, už ve své předchozí prozaické tvorbě / Román o věrném přátelství Amise a Amila, 1877 / včleňoval do svých děl mytologické prvky. Osobitý svět mýtů ho přitahoval nejen esteticky, ale také svým rudimentárně monumentalizujícím a skepsí nenahlovaným výkladem světa ; Zeyer viděl v mýtu jedinečný výraz kolektivní duše národa a lidu. A Zeyer - umělec s romantickými rysy, trpící v celém svém díle rozporem mezi svými ideálními představami a měšťáckou skutečností, hledal pak v mýtu ztracený svět velkých činů a vášní, v němž by došla naplnění jeho touha po kráse a velikosti, kterou nenacházel v prostředí měšťácké šedi a průměrnosti.

Temata z českého dávnověku měla už před Zeyerem své místo v české literatuře / např. Rukopisy, Š. Hněvkovský, P. Šedivý ad. /, ale žádný ze Zeyerových předchůdců se do naší mytologie neponořil tak hluboko a nevytvořil tak monumentální celek, v němž by ožívaly dávné postavy se svými boji a zápasy o smysl života i poslání kmene. Zeyer, básník zjitřené senzibility a se smyslem pro tajemství, přistupoval k mytologii s neobyčejnou vážností ; její příběhy nejen aktualizoval tím, že do nich vtěloval své představy o velikosti člověka, své pojetí hrdinství, cti i smyslu národních dějin, ale zachoval i onen pradávný děs primitivního člověka z přírody a z tajuplnosti kosmu. I když Zeyer, zejména při popisu, používal romanticky

pastózních barev, neviděl v mýtu jako jeho romantičtí předchůdci ani jen pohádkovou exotiku, ani pouhý ~~sádk~~ vzácný odkaz pradědů. Vnímal je, jak jsme už konstatovali, jako výraz kolektivní národní duše, jako vtělení základních národních ideálů a archetyp národních charakterových vlastností ; proto Zeyer ve svém básnickém cyklu zbavuje hrdiny pohádkového nánosu a důsledně je mytizuje. Jeho Přemysl už není sedlák vyzdvižený na knížecí trůn Libuší, ale polobožský syn Slunce ; Šárka, hynoucí láskou k Ctiradovi, je trestajícími měsíčními paprsky proměněna ve skálu a před Vlastou, po prohrané válce s muži, se otevírá podzemí a ona tam odchází pohřbít sebe samu i svou myšlenku vzpoury proti odvěkému přírodnímu řádu. V této důsledné mytizaci tradičních látek spočívá ojedinělost i základní význam Zeyerova básnického činu, v němž můžeme vidět jediný důstojný literární pendant k hudebnímu cyklu Smetanovu ; jak Smetanova Má vlast, tak Zeyerův Vyšehrad představují vrcholy umělecké konkretizace národního mýtu a rovnomocně se zasloužily o jeho aktualizaci národně symbolickou proměnu.

K napsání Vyšehradu přispěl, odmyslíme-li si přirozené tvůrčí a dobové pohnutky, i Zeyerův pobyt v Liboci, kam se v roce 1878 přestěhoval a odkud měl velmi blízko do šáreckého údolí. Při svých procházkách po okolí prožíval velmi intenzívně genius loci této krajiny, jak o tom svědčí jeho dopis J.V.Sládkovi, v němž čteme : " Byl podzim, bloudil jsem oborou ... Tu se mi zdálo, že z těch

mlh tam daleko v hloubi dlouhých cest vystupují postavy: já viděl celý Vyšehrad, „Já viděl Libušu i Přemysla.“ Vedle tohoto krajinně přírodního impulsu sehrála při vzniku Vyšehradu jistě svou roli i Smetanova hudba / Libuše, 1872; Vyšehrad, 1874 a Šárka, 1875 /, kterou Zeyer velmi dobře znal a obdivoval. Zcela z vnějšku, ale možná nikoli nepodstatně, inspirovalo Zeyera k napsání Vyšehradu i básnické "soutěžení" s J. Vrchlickým, k němuž dala podnět procházka obou básníků v šáreckém údolí, kde se rozhodli, že každý z nich zpracuje po svém pověst o Šárce. Z tohoto "soutěžení" vznikla pak Vrchlického Šárka a Zeyerův Ctirad. I když zájem o mýtus zůstal v Zeyerově básnickém, prozaickém i dramatickém díle trvale přítomen a neomezoval se pouze na oblast české mytologie / naše mytologie mu poskytla ještě látku k eposu Čechův příchod, 1886 a k dramatům Libušin hněv, 1887; Šárka, 1887 a ~~Neklan~~, Neklan, 1893 /, v žádném ze svých pozdějších děl, ať už inspirovaných naší či cizí mytologií, už Zeyer nevytvořil tak kompozičně ucelený a hluboce prožitý cyklus, jakým je jeho Vyšehrad, tvořící spolu se Smetanovou Mou vlastí a pozdějšími Jiráskovými Starými pověstmi českými základní trojici mýtotvorných děl naší kulturní tradice.

Jarmal Med